

*Лише на дорогах України душа
моя пробуджувалась.*

Микола Гоголь

*Гоголь створив духовний
образ України.*

Олесь Гончар

Зміст

Вступ.	4-5
Розділ I	
Мета роботи. Завдання.	6
Розділ II	
2.1. Життєва і творча доля М.Гоголя. М.Гоголь та Україна.	7-8
2.2. Історія створення повісті М.Гоголя „Тарас Бульба”.	9-10
2.3. Історична основа повісті М.Гоголя „Тарас Бульба”.	11-13
2.4. Фольклорна основа повісті М.Гоголя „Тарас Бульба”.	14-15
Розділ III	
Компаративний аналіз як метод дослідження.	16-17
Розділ IV	
4.1. Український фольклор у процесі самоусвідомлення народу .	18-19
4.2. Компаративний аналіз українських народних дум і повісті М.Гоголя „Тарас Бульба”.	20-24
4.3. Компаративний аналіз українських народних пісень і повісті М.Гоголя „Тарас Бульба”.	25-31
Висновки.	32-33
Список використаних джерел.	34
Додатки.	35-40

ВСТУП

З давніх – давен тісно переплелися долі українського та російського народів. Коли заглиблюєшся в їхню історію, то мимоволі згадуєш людей, в душах яких зіткнулися українське коріння, українські традиції та російська дійсність. Безперечно, образ України, її природа, героїчне минуле, риси національного характеру українців були предметом розгляду і творчих пошуків для багатьох письменників: О. Пушкіна, К. Рилєєва, О. Купріна, І. Буніна та інших. Серед цих імен – ім'я Миколи Гоголя, який народився на медом пахучій землі України, що була частинкою його всесвіту. Дивуєшся величі духу безсмертного письменника. Його творчість – явище унікальне для всього світу, а джерела слід шукати у синтезі двох культур і двох мовних стихій, що живили його натхнення. Усім відомий вислів Миколи Гоголя про поєднання в його душі українського і російського. У листі до Олександри Смирнової від 24 грудня 1844 року із Франкфурта письменник зізнався: «Сам не знаю, яка в мене душа, хохлацька чи російська ...»¹ Взаємодоповнення цих начал виявилось плідним не тільки для становлення й розвитку Миколи Гоголя як митця, а й для розвитку двох могутніх культур.

Геній письменника постав на українському ґрунті, і хоч би де він був, ніколи не втрачав духовних зв'язків зі своєю батьківщиною. Україна була для нього не лише місцем, де народився, а і його мрією, джерелом натхнення, втіленням природного й вільного життя.

Так, без України не було б М. Гоголя, не було б його «Вечорів на хуторі біля Диканьки», повісті «Тарас Бульба» і збірки «Миргород», не було б «Мертвих душ» та інших творів. М. Гоголь і Україна – це єдине ціле, духовне, культурне, неповторне і невмируще ...

Однак дослідники й досі сперечаються, який же письменник М. Гоголь – російський чи український, але писав він російською. Напевно, роз'яснення слід шукати в самого митця, який писав: «Скажу вам одне слово щодо того, яка в мене душа ... Знаю лиш те, що ніяк не надав би переваги ні малоросіянину перед росіянином, ні росіянину перед малоросіянином. Обидві природи надто щедро обдаровані Богом, і, як навмисно, кожна з них містить у собі те, чого немає в іншій, - явний знак того, що вони повинні поповнити одна одну».²

Дійсно, письменник увібрав досягнення двох культур, він сам став прикладом чудового взаємозбагачення українського і російського. Однак автор не забував про своє коріння, про рідну землю. Яскравими доказами цього були сотні листів, які він посилав матері і сестрам у Василівку, його замальовки рідного будинку, а головне - твори, в яких відтворюється сам дух української історії, українського народу. І серед них важливе місце посідає повість «Тарас Бульба» про події часів Запорізької Січі.

Отож, тема моєї роботи – «Повість М.Гоголя «Тарас Бульба» у контексті українського фольклору(історичні пісні та думи)». Загальновідомо, що цей твір, як і всі інші ранні твори письменника, заснований на яскравому українському

1)[Зубко, 2006; с. 48]

2)[Зубко, 2006; с. 49]

фольклору та народній мудрості. Її актуальність обумовлена зростаючим у наш час інтересом до проблем національної своєрідності. Сьогодні назріла необхідність системного, багатоаспектного вивчення української тематики в російській літературі, з'явилася можливість по-новому подивитися на особливості художнього втілення образу України у творчості російських письменників.

Тож об'єктом дослідження є історична повість М. Гоголя «Тарас Бульба», яка змальовує народно-визвольну боротьбу нашого народу проти ляхів, татар, турків, а предметом – її порівняльний аналіз із творами українського фольклору.

Джерельну базу теми представляють праці М. Конрада, Д. Лихачова, М. Храпченка, Д. Наливайка. Ю. Манн, автор монографії про М. Гоголя, захоплювався ідеєю національної спільноти, представленої у творчості М. Гоголя. В. Братко, науковий співробітник Інституту педагогіки АПН України, працюючи над проблемою порівняльно – історичного літературознавства, зіставляє у своїх працях твори українського фольклору і повість М. Гоголя «Тарас Бульба».

МЕТА РОБОТИ

Тому, працюючи над темою наукової роботи „Повість М.Гоголя „Тарас Бульба” в контексті українського фольклору (історичні пісні, думи)”, ставлю перед собою мету: висвітлити роль М.Гоголя, який писав російською мовою, у розвитку української теми в російській літературі, встановити зв'язки повісті М. Гоголя «Тарас Бульба» з історичною добою та фольклорним контекстом, з'ясувати головні мотиви твору М. Гоголя та українських народних дум та історичних пісень, здійснити компаративний аналіз художніх явищ повісті М.Гоголя „Тарас Бульба” та українського фольклору на рівні сюжету, тем, художніх особливостей, що сприятиме виявленню спільних літературних явищ, дійти висновку про продовження розвитку письменником традицій українського фольклору.

ЗАВДАННЯ

- Простежити етапи життєвої і творчої долі М.Гоголя, його зв'язки з Україною;
- з'ясувати історію задуму і створення повісті М.Гоголя „Тарас Бульба”, особливості письменницької манери автора ;
- визначити, які події слугували історичною основою повісті, завдяки чому художній твір М.Гоголя є не документальним, а історичним ;
- знайти інформацію про історичні і фольклорні джерела, використані М.Гоголем у творі ;
- з'ясувати, які художні особливості, притаманні українському фольклору, використав М.Гоголь у своєму творі;
- визначити, яку роль відіграли українські історичні пісні та думи в повісті „Тарас Бульба”;
- простежити специфіку відтворення українського національного характеру, боротьби за волю у творі ;
- довести, що повість „Тарас Бульба” має великі можливості для патріотичного виховання сучасної молоді, підвищення інтересу до історичних подій та історичних постатей.

ЖИТТЄВА І ТВОРЧА ДОЛЯ М. ГОГОЛЯ. М. ГОГОЛЬ І УКРАЇНА

Його народила українська земля, яка пестила і виховала, наділила витонченим відчуттям краси, збагатила й розвинула душу народною піснею, чарівною казкою, легендою, героїчною звитягою історичного минулого. «...Великий чародій слова, прозорливець з даром проникати в найпотаємніші глибини людської душі»¹, - так назвав нашого всесвітньо відомого земляка Миколу Васильовича Гоголя український письменник Олесь Гончар.

Усе життя М.Гоголя можна назвати дорогою. Лише в дорозі він заспокоювався, відчував натхнення, приплив нових сил. Дороги вели його до Москви і Петербурга, Рима і Парижа, Гамбурга і Єрусалима. Однак усі шляхи письменника починалися з його рідного дому, з його України. Звідси він вирушав у свої мандри, сюди завжди повертався думкою і душею.

Микола Васильович Гоголь народився 1 квітня 1809 року в селі Великі Сорочинці, куди приїхала його мати до лікаря Трохимовського. Дитячі роки письменника пройшли у Василівці – родовому маєтку Гоголів. Садиба названа за іменем батька М.Гоголя – Василя Опанасовича. Зараз це село називається Гоголеве, але дім стоїть на тому ж місці, відбудований за малюнками та кресленнями самого письменника. Тут зараз знаходиться музей – заповідник Миколи Васильовича Гоголя.

Письменник походив із старовинного дворянського роду. Його предки від-значалися надзвичайною обдарованістю. Наприклад, дід Опанас Дем'янович закінчив Київську духовну академію, знав шість мов. Бабуся Тетяна Семенівна мала здібності до малювання. До речі, й сам М.Гоголь гарно малював, а ще любив вишивати, розробляти візерунки для вбрання своїх сестер, для вітражів у домі батька – колезького асесора. У відставці він зайнявся сільським господарством, проте йому ніяк не вдавалося зробити свій маєток прибутковим. Батько М.Гоголя був дуже доброю і чуйною людиною, любив театр, літературу. Він був праправнуком полковника козацького війська часів Богдана Хмельницького Остапа Гоголя. Пізніше знаменитий нащадок звеличить його до легендарної постаті й оспіває в образі Тараса Бульби.

Із Василівки шлях привів М. Гоголя до Полтави, де він навчався у повітовому училищі разом із братом Іваном. Однак після його смерті він був у такому відчаї, що не міг продовжити навчатися, і батьки забрали його з училища. Проте до Полтави відомий письменник, автор «Вечорів на хуторі біля Диканьки», буде повертатися ще не один раз.

Із Полтави дорога вела до Ніжина, де М.Гоголь навчався в гімназії з 1821 року до 1828. Майже завжди він ходив там голодний, мерз через відсутність теплового одягу, часто хворів, тужив за батьками, але ці роки були визначальними в житті М.Гоголя. Саме в Ніжині сформувався його талант – тут він почав писати.

Після завершення гімназії М.Гоголь усією душею прагнув до Петербурга. Він мріяв поступити актором чи режисером в імператорський театр, знайти гарну квартиру, затоваришувати з передовими людьми того часу. Однак у театр його

1)[Ніколенко, 2007; с.5]

не взяли, через брак коштів він оселився у похмурій і холодній кімнаті, та й знайомства ніякі не зав'язувалися.

Нарешті майбутній письменник М. Гоголь знайшов місце дрібного чиновника, а головне – він береться за перо, шукає теми для своїх оповідань. І тут на допомогу прийшла його батьківщина.

М.Гоголь дуже любив український фольклор, збирав легенди і оповідання про минувшину. Будучи у Петербурзі, він просить у листі матір і сестер надіслати йому все, що пов'язано з Україною, „Дорога моя матінко! Ви маєте тонкий, спостережливий розум, ви багато знаєте про звичаї і традиції наших малоросіян, і тому я впевнений, ви не відмовитеся повідомляти мені їх у нашому листуванні. Це мені дуже потрібно” 1.

1830 року вийшли у світ „Вечори на хуторі біля Диканьки”, які одразу принесли славу М. Гоголю. Він увійшов у коло відомих літераторів, познайомився з О. Пушкіним, В.Жуковським. Однак подальші його дороги були дуже тяжкими. Поїздки М. Гоголя в Україну, у Василівку, до Києва повернули до життя душу митця. Він наполегливо працює. Результатами цієї роботи стала збірка «Миргород», що вийшла 1835 року. Там було вміщено і повість «Тарас Бульба».

У 1839 – 1842 роках її було значно перероблено. Повість стала самостійним твором, який сприймався як гімн, як ідея духовної єдності козаків – запорожців.

Потім була ще п'єса „Ревізор”, „Петербурзькі повісті”, поема „Мертві душі”... Однак твір «Тарас Бульба» посідає особливе місце у спадщині митця. У ній М. Гоголь висловив не лише ставлення до минулого, а й своє розуміння батьківщини, волі, душі, людської гідності, смислу буття.

Із Петербурга його дороги пролягли за кордон, бо «пророку немає слави у вітчизні». Але й там М.Гоголю не було спокою. Він не міг жити без рідної землі, без співвітчизників. У «Вибраних місцях із листування з друзями» 1847 року він молився про них, закликав до духовності. Однак вони його не зрозуміли. М.Гоголь готувався до смерті, навіть написав заповіт, але доля дарувала йому ще кілька років життя. У 1851 році він востаннє приїхав у Василівку. 12 лютого 1852 року спалив другий том «Мертвих душ».

Гоголь нічого не чекав від життя, він прагнув смерті. Невдовзі вона прийшла.

21 лютого 1852 року Микола Васильович Гоголь помер.

Дослідники ще й досі сперечаються, від чого помер митець. Кажуть, що його неправильно лікували лікарі, але хто може вилікувати тіло, якщо хвора душа?

М. Гоголь полишив цей світ свідомо, йшов назустріч смерті, вважаючи, що зробив у житті все, що міг. Його величне слово і сьогодні доходить до самого серця і викликає в ньому високі почуття. Твори М.Гоголя пробуджують у людині Людину. Його повість «Тарас Бульба» нагадує нам ще й про те, що ми - нащадки давнього козацького роду і маємо бути вірними синами України, яким був і сам М.Гоголь, наш геніальний співвітчизник.

І, напевно, радіє на небесах його душа, бачачи нас вільними, незалежними, гордими за свою землю, гідними слави своїх дідів і прадідів .

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ПОВІСТІ М.ГОГОЛЯ «ТАРАС БУЛЬБА»

У 30-х роках М. Гоголь активно займався науково – педагогічною діяльністю, як професійний історик, читав лекції в інституті й університеті, писав статті. Одночасно його приваблюють і хвилюють значні історичні події, в яких яскраво виражений національний характер. За словами Ю.В. Манна, автора монографій «Смелость изобретения», «Поэтика Гоголя», письменник захоплювався ідеєю національної спільноти, зокрема українською козацькою епопеєю XV – XVII століть, – однією із найгероїчніших подій світової історії.

Роботі М.Гоголя над повістю «Тарас Бульба» передувало ретельне вивчення історичних джерел. Серед них варто назвати «Опис України» Боплана, «Історію про козаків запорозьких» Мишецького, рукописні списки українських літописців – Самовидця, Величка, Грабянки та ін. Але вони не зовсім задовільняли письменника. В них не вистачало, на його думку, характерних побутових деталей, живих ознак часу, справжнього розуміння минулої епохи. Спеціальні історичні дослідження і літописи здавались автору надто сухими, такими, що мало допомагають художнику зрозуміти дух народного життя, характери, психологію людей. Серед джерел, які допомогли Миколі Гоголю в роботі над повістю, було ще одне, важливе: народні українські пісні, особливо історичні пісні і думи.

Цікавим є і той факт, що автор задумав свій твір на той час, коли у Василівці, околиць хуторах і селах ще розповідали легенди про славні подвиги запорозьких козаків. Вони на початку XIX ст. становили половину жителів Миргорода. Родина М.Гоголя належала до стародавнього козацького роду. Бабуся Тетяна Семенівна пам'ятала ще часи Запорізької Січі. Вдома М.Гоголь чув розповідь про миргородського полковника Матвія Гладкого, котрий, повернувшись із турецького походу, привів із собою близько двохсот козаків, визволених з полону.

Працюючи в архівах, Михайло Васильович наштовхнувся на цікавий історичний факт. Виявляється, що далекий предок ученого і мандрівника Міклухо-Макляя – Охрім Макуха – був одним із курінних отаманів Запорізької Січі. І було в нього троє синів: Омелько, Назар і Хома. Середній – Назар – закохався в шляхетну панночку і зрадив козаків, перейшовши на бік шляхти. Брати вирішили викрасти зрадника, щоб судити козацьким судом, та зіткнулися із вартовими, і їм довелося вступити у поєдинок. Хома кинувся на поляків, прикриваючи Омелька, який ніс на спині зв'язаного Назара. „Виходь, я їх затримаю!” – крикнув Хома. Омелькові вдалося повернутися до своїх, а Хома загинув у нерівному бою. За зраду і смерть молодшого сина старий Охрім сам убив Назара. Цей історичний епізод зацікавив письменника і став джерелом написання повісті.

Творча історія художнього твору досить непроста. В письменницькій манері М. Гоголя була одна, але досить цікава риса. Написавши і навіть надрукувавши свій твір, він ніколи не вважав роботу завершеною, продовжував працювати над його вдосконаленням. Ось чому його твори мають таку велику

кількість редакцій. Сам автор розповідав, що іноді він переписував написане до восьми разів, і лише після восьмого переписування, обов'язково власною рукою, праця мала художньо завершений вигляд.

Письменник працював над повістю «Тарас Бульба» упродовж дев'яти років : з 1833 до 1842 року. Вона вперше була надрукована у збірці «Миргород» у 1835 році. Це була перша редакція твору. У 1842 році в другому томі своїх «Сочинений» М. Гоголь вмістив нову редакцію повісті, яку він завершив, перебуваючи в Італії. Якщо перша редакція налічувала дев'ять розділів, то друга – вже дванадцять. Автор дописав нові розділи, увів інших персонажів, конфлікти, ситуації та цікаві подробиці до опису Запорізької Січі, заново переробив сцену виборів кошового, не зачепив лише першого розділу, сцени приїзду синів, від'їзду на Січ й опису степу. Другу редакцію тексту «Тарас Бульба» відомий російський критик В. Белінський назвав «нескінченно прекрасною», доводячи епічний характер повісті, він писав : «Тарас Бульба» є уривок, епізод із великої епопеї життя цілого народу »¹ . Друга редакція «Тараса Бульби» створювалась одночасно з « Мертвими душами», тобто в період значної ідейно-художньої зрілості письменника. Цей варіант повісті став глибшим за своєю ідеєю, демократичним пафосом, досконалішим за художньою формою. Суттєво збагатилося історично-побутове тло твору. Яскравіше і глибше розкривалась тема народно-визвольного руху, тому повість ще більше набувала характеру народно-героїчної епопеї. Справжнього епічного розмаху набули і батальні сцени.

Значно був перероблений і образ Тараса Бульби. Він стає більш виразним. Із прихильника бунтів перетворюється в захисника пригнобленого народу. Посилюється патріотичне звучання образу. Саме в другій редакції він виголошує свою промову про товариськуність.

Гоголівський Тарас Бульба увібрав у себе кращі риси легендарних героїв – мужність воїна, розум політика, глибину почуттів патріота.

Деякі зміни відбулися і з образом Андрія. Письменнику вдалося уникнути певної схематичності й однолінійності, що були притаманні цьому образу. Його внутрішній світ стає більш складним. Кохання Андрія до полячки не тільки глибше мотивується, але й отримує яскраве емоційне, ліричне забарвлення.

Отже, ця повість сприймається сучасниками М.Гоголя як гімн героїчному минулому, святому козацькому товариству. Звернувшись до історії, письменник створив у повісті „Тарас Бульба” широку панораму з життя народу, що увібрала в себе традиції українських дум, історичних свідчень і переказів. „Тоді був той поетичний час, коли все здобувалося шаблею, коли кожний у свою чергу прагнув бути діючою особою, а не глядачем ” , - писав Микола Гоголь.

В роботі над своїм твором він врахував художній досвід історичної прози О.Пушкіна, завдяки чому повість набула тієї реалістичної повноти і завершення поетичної форми, що вирізняють цей шедевр російської класичної літератури.

1) [Белінський, 1970; с. 304, 305]

ІСТОРИЧНА ОСНОВА ПОВІСТІ М. ГОГОЛЯ «ТАРАС БУЛЬБА»

З великим епічним розмахом розкриває М.Гоголь в повісті «Тарас Бульба» народний визвольний рух. Вільно використовуючи історичний матеріал, не відтворюючи конкретної історичної події, письменник з геніальною художньою силою зобразив правдиву історію українського народу.

Історичну основу повісті ми не можемо розглядати, залишивши без уваги родовід М. Гоголя.

Відомо, що в історії козаччини рід Гоголів посідає помітне місце. Найвідомішим дослідники визнають Остапа Гоголя, про якого згадується чимало. У роки Хмельниччини гетьман призначив його уманським, а трохи згодом подільським полковником. У 1663 році, як брацлавський полковник, він брав активну участь у поході гетьмана Тетері на Правобережну Україну. Наступного року він переходить на бік московського царя і невдовзі стає активним помічником Петра Дорошенка, з рук якого отримує титул наказного гетьмана Правобережної України.

Остап Гоголь мав двох синів – Остапа і Прокопа, які навчалися спочатку у Львові, а потім у Києві. Старший син загинув від рук поляків під Могилевом у 1671 році, а молодший, як і літературний персонаж, перейшов на бік ворога. Сам подільський полковник О. Гоголь мало не загинув під час переправи через Дністер. Після 1674 року Остап Гоголь відходить від політичної діяльності й постригається в ченці Межигірського монастиря, де помирає в 1679 році.

Ім'я Андрія Гоголя пам'ятають насамперед як пропольськи налаштованого діяча. Взавши до уваги імена синів Тараса Бульби в однойменній повісті, відмітимо те, що, вочевидь, письменник наділив обох головних героїв певними рисами характеру своїх предків. У роду полтавських Гоголів (Гоголів – Яновських) великою подією було одруження Опанаса Гоголя – Яновського з Тетяною Лизогуб, яке поріднило Гоголів, Лизогубів, Танських, Забіл ще з кількома аристократичними, зокрема гетьманськими родами, насамперед із Дорошенками і Скоропадськими. М. Гоголь був прямим нащадком гетьманів Михайла і Петра Скоропадського.

Художній твір Гоголя «Тарас Бульба», в якому достовірно змальовані історичні події, не документальний, а історичний. Історичний не через відповідність фактам, а за змістом, завдяки відтворенню духу історії, яка поставила у центрі літопису народ.

Коротке життя гоголівського героя насичене подіями, які відбулися на Україні і в Запорізькій Січі. Не варто шукати конкретний історичний прототип Тараса Бульби. Письменник не дотримувався точної хронології зображення. У повісті немає точних дат. Основні події могли відбуватися у широких межах XV – XVII ст., а у творі автор показує час умовний. М.Гоголь відштовхується від реальних подій, переосмислює їх, надає риси національного епосу. Автор створив високопоетичний твір про історію українського козацтва. Для нього важливою, насамперед, була достовірність героїчного епосу. Тридцять гайдуків, що обступили Тараса, семеро воїнів, з якими хоробро бився Остап, - усі ці події справді мали місце в історії XV-XVII століть. Зібрані письменником в одному яскравому образі, вони дали назву історичній повісті.

Письменник не приховував свого захоплення історією Запорізької Січі: «Так ось вона Січ! Ось те гніздо, звідки вилітають усі ті горді і дужі, як леви! Ось звідки розливається воля й козацтво на всю Україну!»¹ Працюючи над повістю, М.Гоголь заглиблюється в історичні матеріали про минуле України та використовує різні джерела: спогади європейців, рукописні списки українських літописів – Самовидця, Величка, Грабянки та ін. Особливе місце у цьому списку займала „Історія Русів”, яка спочатку поширювалась у рукописних копіях, а 1846 році вийшла друком у Москві. Описувані в ній події охоплюють періоди Хмельниччини, Гетьманщини, Козаччини, що становили для письменника чи не найбільший інтерес. Не можна обійти увагою чотиритомну працю Д. Бантиша - Каменського „Історія малої Росії”, яка відтворювала хронологію царювання династії Романових і змальовувала українців як різновид російського народу. У Росії на той час також вийшла „Історія про козаків запорозьких...” С. Мишецького. Для М.Гоголя як письменника - історика, безумовно, найбільший інтерес викликала доба уніатських війн XVI-XVII століть.

Культура українського народу, її національні ознаки захоплювали і привертали увагу європейців. Іноземні автори насамперед фіксували ті сторони життя й побуту, яких вони не знали у своїх народів. Італієць Гамберіні (1584) так описує українських козаків: „ Їхня зброя - шабля і рушниці, яких у них ніколи не бракує. Добрі вони до війни пішої і кінної... дають собі добру раду на морі. Мають великі човни і на них їздять у походи на чорноморські землі.”²

„Щоденник” посла австрійського імператора Рудольфа II Еріха Лясоти надає багату історичну інформацію саме про Запорізьку Січ. У дипломата була особлива місія: поїхати на Січ і залучити козаків до союзу європейських держав проти Турецької імперії. Записи Е.Лясоти побачили світ лише у 1854 році і, на жаль, не стали джерелом інформації про українське козацтво. Це сповна вдалося французькому військовому інженеру, фортифікатору і картографу Лавессеру де Боплану. Він є автором історичного джерела XVII століття, книги „Опис України”, яка спочатку була задумана як коментар до пояснення українських карт. Відомості, які дав Боплан про Хортицю, використовувалися чи не всіма істориками Запорізької Січі:

„Острів Хортиця „оперезаний урвищами, а відповідно, малодоступний. Має два добрих льє(льє -4444 метри) в довжину і півльє в ширину, переважно у своїй верхній частині, оскільки на захід звужується і понижується; повені його не затоплюють. На ньому росте багато дубів...”³

П'єр Шевальє, французький офіцер, який командував загоном українських козаків, що перебували на службі у французького короля, у праці „Історія війни козаків проти Польщі” відображає події визвольної війни українського народу XVII століття. Відчувається, що автор володіє необхідною інформацією,

1)[Гоголь, 2000; с. 236]

2)[Мащинський, 1971; с.155]

3)[Машинський, 1971; с. 153]

однак чимало повідомлень його книги є неправдивими й неприйнятними для

нас. Крім зазначених вище праць про визвольну боротьбу українського

народу, варто згадати „Пам'ятки про події в Польщі” Альбрехта Станіслава Радзівіла, „Повідомлення про походження і звичаї козаків” посла Венеції Альберта Віміні, „Книги подорожі” турецького мандрівника Евлії Челебі та ін. В зображенні Запорізької Січі та її героїв М.Гоголь поєднав історичну конкретність, характерну для письменника-реаліста, і високий ліричний пафос, притаманний поету-романтику. Саме це гармонійне поєднання різноманітних художніх барв створює поетичну своєрідність повісті «Тарас Бульба».

ФОЛЬКЛОРНА ОСНОВА ПОВІСТІ М. ГОГОЛЯ „ТАРАС БУЛЬБА”

Окрім історичних джерел, М. Гоголь використовував і фольклорні. З’ясування фольклорного підґрунтя, на мою думку, забезпечить доступність сприйняття повісті „Тарас Бульба”. Як відомо, письменник сам збирав народну поетичну творчість і водночас просив матір, сестер, знайомих записувати для нього народні пісні, казки, загадки, прислів’я. Так, працюючи над „Вечорами...”, він пише листа матері у Василівку, де просить, щоб вона прислала йому матеріали про українські звичаї, традиції народного життя, назви одягу: „Моя дорогенька мамонько... Ви добре знаєте звичаї і вдачу наших українців...це мені дуже, дуже потрібне...від верхнього одягу до чоботів, з примітками, як це все називається у найбільш вкорінених, у найстарших, найбільш стійких українців...точні і правдиві назви одягу, який носили в гетьманські часи... описи сватання, не опускаючи найменших дрібниць...Також декілька слів про колядки, про Івана Купала і про русалок...Крім того, про різних духів або домовиків, про них у найменших подробицях...”¹ Ще за часів перебування в Ніжинській гімназії М. Гоголь завів „підручну енциклопедію”, яку заповнював до 1831-1832 рр. фольклорними та історико-етнографічними матеріалами.

Митець відомий і як збирач пісенної народної творчості. „Моя радість, життя моє! Пісні! Як я вас люблю!” – так виказував він своє захоплення народною поезією. У статті „Про малоросійські пісні” (1833), яка наповнена ідеєю того, що „пісні для Малоросії – все: і поезія, і історія, і батьківська могила”,² він називає їх милозвучними, відзначає їх розмаїття та ніжність почуттів, втілених у них. Письменник шкодує за тим, що найкращі пісні і голоси насправді чули тільки українські степи та лани.

У даній статті поет виклав власні погляди на фольклор. А згодом він працював над збіркою українських народних пісень, частину з яких (150 пісень) М. Гоголь передав для збірки М. Максимовича. Решту (412 українських та 105 російських) залишилися в рукописі. Народна пісня сприймається ним як жива історія українського народу.

Фольклорні джерела „Українські народні пісні” М. Максимовича, „Запорізька старовина” І. Срезневського, „Малоросійські і червоноруські народні думи” П.Лукашевича слугують М.Гоголю для висвітлення специфічності і важливості певної ситуації у творах. У „Тарасі Бульбі” письменник використовує різноманітні матеріали, особливо з історичних пісень і дум, які займають чільне місце в усній народній творчості України. Саме у ній він шукав вираження богатирського і яскравого народного характеру, розгадку історичної долі народу.

1) [Грабович, 1994; с. 28]

2) [Гоголь, 2000; с. 342]

Отже, перечитавши історичні, а також фольклорні джерела: «Українські народні пісні» М.Максимовича, «Запорізька старовина» І.Срезневського,

«Малоросійські і червоноруські народні думи» П.Лукашевича, - М.Гоголь не міг залишитися осторонь власного бачення минувшини. Талановитий майстер слова, чиє коріння проросло на українському ґрунті, він зі своїми героями з нетерпінням чекає на зустріч із читачами.

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ

Компаративізм (лат.comparativus-порівняльний)- порівняльно-історичне літературознавство, яке досліджує подібності й відмінності, зв'язки й впливи літератур різних країн світу.

Компаративний метод, запропонований німецьким філологом Теодором Бенфеєм (1809-1881), має у своїй основі теорію запозичень. Його прибічники вивчають певні сюжети, мотиви, образи та ін., відстежуючи їх у літературах різних народів і епох.

Компаративісти доводять, що будь-яка національна література не може плідно розвиватися поза спілкуванням із літературами та культурами інших народів. Вони стверджують, що використання історико-функціонального і порівняльного методів дослідження не лише допомагає встановити зв'язки між окремими літературними явищами, а й сприяє глибокому проникненню в ідейно-естетичний зміст кожного із творів. Крім того, це підтверджує думку про єдність світового літературного процесу.

Мета компаративного аналізу – глибше розкрити ідейно-естетичну сутність кожного із порівнювальних творів чи процесів; дати історико-літературне пояснення відповідностей або відмінностей літературних явищ різних письменств; сприяти розумінню духовної єдності, національної своєрідності різних літератур в культурно-історичному розвитку суспільства.

Компаративний аналіз складається з таких етапів: підготовчого, реалізації та узагальнення.

Підготовчий етап. На цьому етапі слід з'ясувати контактні та генетичні зв'язки різних художніх творів. Вони встановлюються під час вивчення:

1. епохи, за якої було написано обидва літературні твори, ознайомлення з тогочасними суспільно-історичними обставинами; з'ясування особливостей літературного напрямку;
2. біографії та творчого шляху письменника (зустрічі, листування, обмін творчими планами, впливи та взаємовпливи, обізнаність письменника з творчістю іншого митця, продовження традицій, історії перекладання творів автора);
3. історії виникнення задуму твору, сюжету (запозичення сюжетів та образів, використання мандрівних сюжетів та вічних образів);
4. історії перекладу твору українською мовою.

Етап реалізації. Метою його є розгляд типологічних зв'язків між різними творами різнонаціональних літератур. Слід розглядати подібності та відмінності в цих творах на рівні теми, сюжету, системи образів, поетики та жанрової специфіки.

Етап узагальнення. Суть його полягає у доведенні спорідненості світоглядних позицій та художньої манери порівнюваних творів. З'ясувавши причини взаємодії різнонаціональних літератур, слід визначити специфіку кожного із художніх творів, звернути увагу на типологію і причини її появи, а

також пояснити відмінності, які є виявом національної самобутності та індивідуального стилю митців.

Отже, питання компаративного аналізу є актуальним напрямком сучасної методики.

УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР У ПРОЦЕСІ САМОУСВІДОМЛЕННЯ НАРОДУ

Фольклор – колективна народна творчість у широкому розумінні; усна народна творчість, байки, перекази, легенди, прислів'я; музика, танці; художнє мистецтво, ремесла, традиції. Це одна з найтриваліших і всеохоплюючих систем духовного життя народу, тісно зв'язана з народним побутом та літературою, що змінювалась за всіх суспільних формацій, в усі історичні епохи. У колективній художній творчості народ відбиває свою трудову діяльність, суспільний і побутовий уклад, знання життя і природи, культу і вірування. Цей термін вперше запровадив В.Дж. Томс у 1846 році. Український фольклор, без сумніву, є надбанням усього людства, перегукуючись паралелями та подібністю сюжетів у казках, билинах, піснях, думках усього світу.

Думи – це епіко-ліричні пісенні твори героїчного, рідше соціально-побутового змісту. До наших днів дійшли думи XVI- XVII століття. Їхня тематика зумовлена епохою безперервної всенародної боротьби з іноземними загарбниками українських земель. Думи оповідають про подвиги народу чи його окремих представників-героїв, що виступили на захист своєї Батьківщини.

У думках переважає *епічний (розповідний)* елемент. Про це свідчать фабульність, чітка побудова сюжету, як правило, хронологічна послідовність подій. Та оповідь майже завжди подається в ліричному освітленні, чому сприяють широкі авторські відступи, пейзажні замальовки, проникнення у внутрішній світ героїв, оспівування їхніх почуттів і переживань.

Виконувалися думи речитативом(протяжним наспівним промовлянням). Це була своєрідна форма декламації в урочистому, піднесеному стилі. Драматизм виконання підсилювався музичним супроводом на кобзі(бандурі чи лірі).

Фабули та сюжети дум, як правило, пов'язані з історичним минулим народу, описують певні події, часто конкретних осіб. Побудовані вони за схемою епічних сюжетів, де є всі складники: *заспів, розвиток дії, кульмінація, розв'язка*. Сюжет дум, як і в баладах, розгортається в напруженому двобойі протилежних сил – добра і зла. Це, з одного боку, козаки, охоронці рідної землі, а з другого – вороги-нападники.

Поширеним жанром поетичного епосу українського народу є *історичні пісні* – ліро-епічні твори про конкретні чи типові історичні події, відомих історичних осіб та безіменних героїв, чиє життя й учинки пов'язані з подіями суспільно-політичного життя. В історичних піснях відтворено дух певної історичної епохи.

Виникнення історичних пісень окреслюють XV-XVI століття, пов'язуючи їх з боротьбою українського народу проти турецьких і татарських загарбників. Пісні ці, у переважній більшості, змальовують загальну картину боротьби, у них виступають збірні герої.

У XV- XVI століттях виникли козацькі пісні, які відтворили історичні реалії доби: боротьбу з нападниками, перемоги й поразки козацького війська, чужинську неволю. Вони зображують ліричний образ козака – типового

представника Запорізької Січі, передають романтику козацької волі. У них звеличено воїнську звитягу, патріотичний дух, безстрашність, відданість справі національного визволення; оспівано козацьку славу. Ці твори пройняті романтичним духом.

Тому не дивно, що безпосереднє знайомство М. Гоголя з українською народною творчістю послужило дорогоцінним джерелом для його творчої праці.

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ДУМ І ПОВІСТІ М. ГОГОЛЯ «ТАРАС БУЛЬБА»

Дума – це ліро-епічний віршований твір, особливий різновид фольклорних епічних пісень, у яких оспівується героїчне історичне минуле українського народу. Вони з'явилися в XV-XVI століттях, коли турецько-татарські орди нападали на землі українського народу та грабували їх. Виконавці дум – народні співці-кобзарі, - були не тільки сучасниками, а й учасниками героїчних козацьких походів. Окремі думи – „Козак Голота”, „Невільники на каторзі”, „Маруся - Богуславка”, „Три брати азовські” – розповідають про визвольну боротьбу українського народу. У них змальовуються події, які характерні для XV-XVI століть: турецько-татарська неволя і втеча з неї, смерть козака в степу, мужність і сміливість козаків, нестримне прагнення до волі. Тому залежно від змісту і проблематики думи поділяють на дві основні групи: історичні («Плач невільників») та побутові («Вдова і син»). Порівнюючи повість М.Гоголя з цим жанром українського фольклору, можна помітити багато спільного.

Так, легендарний козак Мусій Шило у творі «Тарас Бульба» звільняє козацтво з кайданів і повертається на Січ. Згодом він приєднується до Тараса Бульби і гине героїською смертю під час облоги міста Дубно. М.Гоголь розповідає про це так: „Схопили їх турки коло самого Трапезонта й усіх забрали невільниками на галери, закували їм руки і ноги в залізні ланцюги, не давали цілими тижнями пшона й поїли гидкою морською водою. Все знесли й витерпіли бідні невільники, аби тільки не змінити православної віри. Не витерпів отаман Мусій Шило, потоптав ногами святий закон, поганою чалмою обвив грішну голову, увійшов у довіру до паші, став ключником на галері й старшим над усіма невільниками. Дуже засмутилися з того бідні невільники, бо знали, що коли свій продасть віру й пристане до гнобителів, то тяжче й гірше буде під його рукою, ніж під усяким іншим нехристом. Так і сталося. Всіх закував Мусій Шило у нові ланцюги по троє в ряд, прикрутив їм аж до білої кості тверді мотузки; всім понабивав шиї, частуючи запотиличниками. І коли турки, зрадивши, що дістали собі такого слугу, почали бенкетувати і, забувши закон свій, всі перепилися, він приніс усі шістдесят чотири ключі і роздав невільникам, щоб відмикали себе, кидали б ланцюги й кайдани в море, а брали б натомість шаблі і рубали турків.”¹

Відомо, що Самійло Кішка – це історична особа. Учасник морських походів запорозьких козаків проти Туреччини, він у 70-х роках XVI століття був узятий в полон і провів у неволі 25 років.

Епізод цей фактично узятий М.Гоголем із думи „Самійло Кішка”.

То Кішка Самійло так угадав:

Ляха Бутурлака до ліжка вмісто дитини спати клав

1) [Гоголь, 2000; с. 301, 302]

Сам вісімдесят чотири ключі з-під голови виймав
На п'яти чоловіків по ключу давав
Слова стиха промовляв:
Козаки панове!
Добре майте,
Один другого одмикайте,
А Кішка Самійло Алкана-пашу із ліжка взяв
На три часті розтяв.
Козаки –
Всіх турків у Чорне море метали
Тільки ляха Бутурлака не зрубали!..1

Також можна провести аналогію і між іншими епізодами як думи, так і повісті. Наприклад, у думі „Самійло Кішка” читаємо:

То скоро Кішка Самійло теє зачував,
Словами промовляв:
«Ой, Ляше Бутурлаче, сотнику переяславський,
Недовірку християнський!
Бодай же ти того не діждав,
Щоб я віру християнську під нозі топтав!
Хоч буду до смерті біду та неволю приймати,
А буду в землі козацькій голову християнську покладати!
Ваша віра погана,
Земля проклята.»2

На мій погляд, ця дума в деякій мірі перегукується із тим епізодом повісті М.Гоголя, в якому розповідається про те, як на Запорізькій Січі приймали новоприбулих. Автор пише про це так: „Прибулий з'являвся до кошового, який звично казав:

- Здоров будь! Що, в Христа віруєш?
- Вірую! - відповідав прибулий.
- І в Трійцю Святу віруєш?
- Вірую!
- І до церкви ходиш?
- Ходжу.
- Ану перехрестись!

Прибулий хрестився...

...І вся Січ молилася в одній церкві і готова була боронити її до останньої краплі крові...”3

Як бачимо, козаки воювали не тільки за Україну, а й за християнську православну віру, за рідну землю. Найбільшим гріхом у запорожців вважалося «побусурменитись», «потурчитись», перемінити віру. Через те М.Гоголь так цінує справжніх патріотів рідної землі, які шанують православну віру і здатність відстоювати найдорожче в бою.

1)[Мишанич,1986;с.54]

2)[Мишанич, 1986;с.54]

3)[Гоголь, 2000; с. 218]

Тому помираючи, козаки прославляли віру християнську і рідну землю. Тарас звинуватив Андрія, що той продав віру. Перед катуваннями Остап наказує своїм товаришам: «Дай же, Боже, щоб усі, які тут стоять єретики, не почули, нечестиві, як мучиться християнин!» Ідея об'єднання навколо православної віри звучить і в повісті «Тарас Бульба», і у народних думках. Дійсно, козаки воювали не просто з ворогами, а з іновірцями.

Отже, справді, багато фрагментів повісті М.Гоголя „Тарас Бульба” взяті із історичної думи „Самійло Кішка”. Схожі мотиви є і в думках «Іван Богуславець», «Смерть Корецького», «Невольницький плач», «Маруся Богуславка».

У думі про Івана Кононевича ми зустрічаємо такі рядки, які характеризують хоробрість народних героїв:

Не всі старі птиці високо літають,
Не всі старі щуки карасів хапають,
Трапляється, батьку, що крюща малее
Ловить рибку краще, ніж старее.¹

Смисл цих слів М.Гоголь використав у репліці самого Бульби, що говорив про сина Остапа: „О! Та з цього буде колись добрий полковник!.. ей - ей, буде добрий полковник, та іще такий, що батька за пояс заткне!”²

Отже, характеристика образу Остапа співзвучна такому образному опису хоробрості українських козаків, який ми бачимо в згаданій думі.

Заради чого можна відмовитися від спокійного життя? Таке запитання неодноразово постає у повісті М.Гоголя. Переконаність у неможливості жити спокійним, розміреним життям, коли рідній землі загрожує небезпека, об'єднувала козаків Запорізької Січі. Не може бути особистого щастя на поневоленій землі.

«Якого дідька мені тут ждати? Щоб я став гречкосієм, домоводом, доглядати овець, та свиней, та бабитися з жінкою? Та хай пропадуть вони: я козак не хочу!»³

Така ж доля чекала і на інші сім'ї. «Гей ви, пивники, броварники! Годі вам пиво варити, та валятися по запічках, та годувати своїм ситим тілом мух! Рушайте слави лицарської й честі добувати! Ви, плугатарі, гречкосії, чабани, баболуби! Годі вам за плугом ходити та бруднити в землі свої жовті чоботи, та підкочуватись до жінок і губити силу лицарську! Час добувати козацької слави!»⁴ Ці слова, напевно, письменник запозичив із народної думи «Івась Удовиченко, Коновченко»:

Ой на славній Україні
Кликне-покликне Филоненко,
Корсунський полковник,
За віру християнську одностайно стояти...

На долину Черкень гуляти,

1)[Мишанич,1986; с.79]

2)[Гоголь,2000;с.10]

3)[Гоголь, 1969, с. 8-9]

4)[Гоголь,1969;с.10]

Слави війську,рицарства діставати,
То єсаули у города ся засилали,
По улицах пробігали,
На винники, на лазники
Словами промовляли:
«Ви, грубники,
Ви, лазники,
Ви, броварники,
Ви, винники!
Годі вам у винницях горілок курити
По броварнях пив варити,
По лазнях лазень топити,
По грубах валятися,
Товстим видом мух годувати,
Сажі витирати, -
Ходімте з нами на долину Черкень погуляти».1

Як відомо, у думках возвеличені народні герої, які виступають самовідданими захисниками рідної землі. Любов до Батьківщини – високе і святе почуття як для героїв народних дум, так і для героїв повісті „Тарас Бульба”.

«Так ось вона, Січ! Ось те гніздо, звідки вилітають усі ті горді й дужі, як леви! Ось звідки розливається воля й козацтво на всю Україну!»2 - пише у повісті М. Гоголь. Безперечно, сила, мужність, відвага – головні риси запорозьких козаків. Такими їх зобразив письменник, такими вони зображені у творах народної творчості. Порівняємо, наприклад, епізод бою Незамайківського куреня із твору і подібні сцени, відображені в народних думках.

«Там, де пройшли незамайківці – то вже там і вулиця, де завернули – то вже там і провулок»3, - читаємо у М. Гоголя. Народна дума «Отаман Матяш старий» розповідає так:

Отаман Матяш старенький
На доброго коня сідає,
Шість тисяч
Турок-яничар побіждає.4

Мотиви цієї думи перегукуються із піснею «Ой з-за гори високої», про яку мова піде нижче.

Особливу увагу М.Гоголь звертає і на питання, яке є для нього дуже важливим. Це - взаємодопомога як необхідна умова козацького братства.

«Перший обов'язок і перша честь козака є додержати товариства»5, - нагадує старий козак Бовдюг закон козацького братства. Головний герой повісті Тарас Бульба переконаний, що немає зв'язку, святішого від товариства, що справжні

1)[Мишанич, 1986;с.82]

2)[Гоголь, 2000; с. 22]

3)[Гоголь, 1969, с. 80]

4)[Мишанич,1986; с.26]

5)[Гоголь,1969, с.71]

козаки завжди повинні приходити на виручку, на допомогу. Ця тема яскраво розкрита і в народних думках. Згадаймо Марусю Богуславку, яка визволила із полону козаків:

... дівка-бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Добре дбає, -
До темниці приходжає,
Темницю відмикає,
Всіх козаків,
Бідних невольників,
На волю випускає.²

Отже, без взаємодопомоги козаки не могли перемагати, знаходити вихід із складних ситуацій. Без взаємодопомоги немає братства.

Із засобів, властивих усній народній творчості, автор вживає рефрени і трикратні повторення. Наприклад, Тарас тричі звертається до своїх козаків: "А що, панове? Є ще порох у порохівницях? Чи не ослабла козацька сила? Чи не гнуться козаки?"³ А вони тричі йому відповідають: „Є ще, батьку, порох у порохівницях. Не ослабла ще козацька сила; ще не гнуться козаки.”⁴

Отже, М.Гоголь вміло використовує фрагменти українських історичних дум, майстерно вплітаючи їх у зміст своїх художніх творів.

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ І ПОВІСТІ М. ГОГОЛЯ «ТАРАС БУЛЬБА»

Пісня – це вірш ліричного або ліро-епічного характеру, мелодичний за своїм інтонаційним малюнком і призначений для співу. Розрізняють два види пісень – народні та літературні. Літературні пісні часто фольклоризуються, стаючи популярними й поширюючись серед народу. Народні пісні (текст чи мелодія або й те, й інше) часто слугують основою для побудови літературно – авторських пісень.

М.Гоголь вважав українську народну пісню безцінним скарбом для історика і поета, які прагнули зрозуміти дух народний. Із літописних та історичних джерел він черпав достовірні відомості, необхідні йому фактичні матеріали, що стосувалися конкретних подій. Пісні ж давали йому дещо інше. Вони допомагали зрозуміти душу народу, його національний характер, побут, традиції. Із фольклорної пісні письменник брав сюжетні мотиви, навіть цілі епізоди. М.Гоголь знаходив багато цікавого у народній поезії, але використовував його як письменник, який чутливий до її художнього стилю, зі своїм ставленням до дійсності. Поетика народної пісні здійснила великий вплив на всю художню систему «Тараса Бульби», на мову повісті.

Яскравий епітет, барвисте порівняння, характерний ритмічний повтор – всі ці прийоми посилювали пісенне звучання стилю книги:” Чи не варта я довічних жалів? Чи не нещасна мати, що породила мене на світ? Чи не гірке безталання випало на долю мені? Чи не лютий ти кат мій, моя жорстока доле? Всіх ти привела мені до ніг: найкращих дворян від усього шляхетства, найбагатших панів, графів та чужоземних баронів і весь, який є, цвіт нашого лицарства. Всім їм було вільно кохати мене, і за велике благо кожен з них вважав би кохання моє. Досить мені тільки махнути рукою, і всякий з них, найвродливіший, найпрекрасніший з обличчя і роду, став би мені дружиною. І ні до одного з них не причарувала ти мого серця, люта доля моя; а причарувала моє серце мимо кращих витязів землі нашої до чужинця, до ворога нашого. За що ж ти, пречиста божа мати, за які гріхи, за які тяжкі лиходійства так невблаганно й нещадно караєш мене?”¹

Незвичайно емоційне, ліричне забарвлення фрази створює відчуття органічної єдності манери гоголівської розповіді і стилю народних пісень.

В повісті відчувається вплив билинно-пісенного прийому розширених порівнянь: „Оглянувся Андрій: перед ним Тарас! Затрясся він усім тілом і раптом зблід...”

Так школяр, необачно зачепивши свого товариша і діставши від того лінійкою по лобі, спалахує, як вогонь, несамовитий вискакує з лавки й женеться за зляканим товаришем своїм, готовий розірвати його на шматки, і зненацька наштовхується на вчителя, що заходить в клас: вмить ущухає несамовитий порив і спадає безсила лють. Подібно до цього, в одну мить пропав, ніби й не було його зовсім, гнів Андрія. Бачив він перед собою самого тільки страшного батька.”²

1)[Гоголь, 2000; с.273]

2) [Гоголь, 2000; с.307]

Це порівняння стає таким містким, що виростає ніби в самотійну картину, яка допомагає конкретніше, глибше розкрити характер людини, її душевний стан.

Отже, М.Гоголь, відтворюючи у своїй повісті дух українського козацтва, звертається саме до народних історичних пісень.

Історична пісня „Ой, на горі там жінці жнуть”, на думку дослідників творчості письменника, була його найулюбленішою піснею:

Ой, на горі там жінці жнуть,
А попід горою
Попід зеленою
Козаки йдуть.
Гей, долиною, гей, широкою
Козаки йдуть .
Попереду Дорошенко
Веде своє військо,
Веде запорозьке
Хорошенько!
Посередині пан Хорунжий.
Під ним кониченько,
Під ним вороненький
Сильно – дужий!
А позаду Сагайдачний,
Що проміняв жінку
На тютюн да люльку,
Необачний!
Гей, вернися, Сагайдачний,
Візьми свою жінку,
Віддай мені люльку,
Необачний!
Мені з жінкою не возиться
А тютюн да люлька
Козаку в дорозі знадобиться!
Гей, хто в лісі, озовися!
Да викрешем вогню,
Да потянем люльку,
Не журися.¹

У повісті „Тарас Бульба” М. Гоголь використовує рядки пісні про Сагайдачного в епізоді, коли необачний Тарас губить свою люльку – дружину, подругу життя й повертається за нею.

У пісні, як відомо, згадуються три народні героя: Дорошенко, Сагайдачний та Хорунжий. Число три є улюбленим для українського фольклору. Його часте використання доводить уміле запозичення письменником надбань усної народної творчості. У повісті ми бачимо кошового на час приїзду Тараса із синами на Запорізьку Січ, кошового Кідрягу, якого обирають вже при Бульбі, і самого Тараса Бульбу. Є ще

1)[Ганзбург, 2003; с.27]

одна трійка героїв – це Тарас із синами Остапом і Андрієм.

Імена Тарас і Остап часто зустрічаються в українському фольклорі. Вони символізують стійкість і відданість і залишаються вірними своєму обов'язку, який виконують до останньої миті життя. Водночас імена Андрій, Сава не є типово українськими, а тому названі ними герої можуть у майбутньому стати зрадниками.

Простежуючи аналогію між українською народною піснею і повістю М.Гоголя „Тарас Бульба”, можна помітити, як автор використовує фольклорний твір для того, щоб показати відмову запорожців від тихого сімейного життя:

Ой, на горі там женці жнуть,
А попід горою,
Попід зеленою
Козаки йдуть...
А попереду Сагайдачний,
Що проміняв жінку
На тютюн да люльку
Необачний!..1

Перечитуючи твір, зустрічаємо рядки, які співзвучні українській пісні: „Козак не на те, щоб морочився з бабами...”, „Вона бачила чоловіка на рік два-три дні, і потім кілька літ про нього й не було чулки.”²

Отже, любов до Вітчизни, якій загрожували вороги, привела козаків до Запорізької Січі. Вони впевнені, що не може бути особистого щастя на поневоленій ворогами українській землі. Тому і вибирають шлях боротьби, а не тихе сімейне життя.

Характеризуючи образ Андрія, згадуємо уривок з іншої пісні „Ой був в Січі старий козак” :

Ой був в Січі старий козак
На прозвище Чалий,
Вигодував сина Саву
Козакам на славу.
Не схотів же та той Сава
Козакам служити,
Відклонився до ляшеньків
В Польщу паном жити,
Та схотів же та той Сава
Слави залучити,
Став козаків-запорожців
По степах ловити.

Ой, наш батько, пан кошовий,
По козаках тужить:

Ой, хто б піймав пана Саву, -

1)[Ганзбург, 2003; с.22]

2) [Гоголь, 2000; с. 225]

Сам йому послужить...1

У цій пісні йдеться про молодого козака Саву, який зраджує своїх товаришів, рідного батька і одружується з багатою і вродливою полячкою.

Попри все, йому дають змогу спокутувати вину в бою. Сава героїськи змагається з ворогами. За мужність у бою його прославляють.

Андрій – герой повісті «Тарас Бульба» – нагадує нам козака Саву. Він стає зрадником через велике кохання до прекрасної полячки. На відміну від батька героя пісні «Ой, був у Січі старий козак», Тарас приховує свою батьківську любов і виконує вимоги військового закону козацтва. Змінюючи сюжет народної пісні, М.Гоголь у повісті творить, за словами В.Белінського, «поезію енергійну, могутню, як ця Запорізька Січ. »²

Отже, найвищим моральним законом запорожці вважали вірність обов'язку та людям, що поєднувалися клятвою братерства. Козацьке військо називали ще січовим товариством. Запорожці готові були віддати своє життя за товариша.

Як було уже сказано у попередньому розділі, М.Гоголь використовує рефрени і трикратні повторення. Напевне, можна зробити висновок, що письменник запозичив ці елементи українського фольклору із народних пісень. Наприклад, ось одна із них:

А де ж ваші, хлопці,
Славні запорожці,
Та вороні коні?
Ой, наші коні
В ляхів на припоні,
Самі ж ми в окові.
А де ж ваші, хлопці,
Славні запорожці,
Козацькі рушниці?
Наші рушниці
В ляхів у світлиці,
Самі ж ми в темниці!
А де ж ваші, хлопці,
Славні запорожці
Дорогіі сукмани?
Ватаги забрали
Самі ж ми пропали.³

На мою думку, ця пісня нагадує нам той епізод із повісті М.Гоголя, коли Тарас тричі звертається до козаків, питаючи, чи є в них ще порох у порохівницях, чи не ослабла їх козацька сила. А вони тричі йому відповідають: «Є ще, батьку, порох у порохівницях. Не ослабла ще козацька сила; ще не гнуться козаки.»

Змальовуючи у повісті „Тарас Бульба” образи Остапа та інших козаків,

1)[Ганзбург,2003; с. 24]

2)[Белінський, 1970, с.135]

3)[Ганзбург,2003;с.45]

М.Гоголь намагається показати читачу їх визначальні риси. Наприклад, у пісні „Ой, з-за гори високої” співається:

Ой не встиг козак Нечай
На коника спасти.
Враз ляхами, як снопами,
По два ряди класти.
Ой, кинувся козак Нечай
Від дому до дому

Та зложив же ляхів тисяч
З коней, як солону.¹

Як бачимо, казкове перебільшення сили дійових осіб наближає твір М. Гоголя до фольклорних.

На турецькі табори пробігав,
Турецькі намети поперевертав,
Турок п'ятдесят під меч узяв
Десятеро живцем ізв'язав.²

Цей опис подвигу Івана Удовиченка із народної думи нагадує сцену битви козаків із ляхами.

У повісті читаємо: „А на Остапа наскочило вже раптом шестеро; та не в добрий час, видно, наскочило: з одного полетіла голова, другий перевернувся, відступивши; поцілило списом у ребро третьому; четвертий ухилився головою від кулі, і влучила в кінські груди гаряча куля, - здивився скажений кінь, упав навznak і задушив під собою вершника.”³ Згодом письменник продовжує: „Та не старість була виною: сила подолала силу. Мало не тридцять чоловік повисло в нього на руках і ногах.”⁴ Подвиги козаків у боях під містом Дубно, як і подвиги героїв народних дум, стали гімном мужності, непереможній силі українських лицарів.

М.Гоголь порівнює запорозьких козаків з орлами, левами. У думках, піснях, легендах українського народу теж є аналогічні порівняння з соколом, орлом, левом („Сокіл з орлом купається”, „Я сьогодні щось дуже сумую”, „Летів орел через море” та ін). Повість „Тарас Бульба”, як і твори героїчного епосу українського народу, стала гімном мужності, сили і відваги запорожців.

Про останні хвилини життя козаків дізнаємося із українських народних пісень:

Як я, браття раз сконаю,
Занесіть мене, де знаю:
Занесіть в Україну,
Там родився там і загину.
Гей, ви мені не пани,
Я вам не хлопець –

1)[Ганзбург,2003;с.67]

2)[Ганзбург,2003;с.32]

3)[Гоголь, 2000; с.309]

4)[Гоголь, 2000; с.309]

Догадайтесь, вражі сини,
Що я запорожець!¹

Мотив переборення страху перед смертю звучить і в історичній пісні «Гей, на біду, на горе». Ми вже переконалися у відвазі і мужності козаків під час битв.

Але письменник переконує нас у відсутності страху у славних синів України перед лицем смерті.

Ось як у повісті „Тарас Бульба” М.Гоголь описує смерть Тараса: „ Не жаль розлучатися з світом. Дай, Боже, і всякому такої смерті! Нехай же славиться до кінця віку руська земля!» А далі продовжує: „Що, взяли, чортові ляхи? Думаєш, є що-небудь у світі, чого б побоявся козак? Стривайте ж, прийде пора, буде час, дізнаєтесь ви, що то є православна руська віра. ”²

Можливо, коли М. Гоголь писав свою повість, то він використав пісню «Ой на біду, на горе», де також описуються полон і останні хвилини життя козака:

Взяли ляшки сіромаху
Да й забили в кайдани.
Ой на руки кайдани,
А на ноги диби, -
Хотять ляшки сіромаху
до світа згубити...
Ой приїжджає жовнір,
Став його питати:
«Чи є в тебе, козаченьку,
Отець, рідна мати?»
«Ой, є в мене родина –
Уся Україна,
Та доведеться сіромасі
Без помочі згинуть.
Ой Великий Луг – батько,
А Січ – моя мати;
Доведеться сіромасі
У неволі погибати.
Гей, ви мені не пани,
А я вам не хлопець –
Догадайтесь, вражі сини,
Що я запорожець!»³

Таким чином, героїв повісті М. Гоголя і народної пісні об’єднує те, що думки про Батьківщину, її безпеку і благополуччя є сильнішими, ніж страх перед смертю. Тому можна стверджувати, що ставленням до смерті перевіряється характер справжніх героїв.

Отже, гоголівські герої, як і герої народних пісень, дум та легенд, в останні миті свого життя думають про рідну Вітчизну, її свободу та

1)[Ганзбург,2003; с. 27]

2) [Гоголь, 2000; с.332]

3)[Ганзбург,2003; с.51]

благополуччя. Характер справжніх героїв і перевіряється саме ставленням їх до смерті.

Тож козацькі пісні майже завжди драматичні, в них оспівується суворе козацьке життя. Народних співців-бандуристів М.Гоголь вважав хранителями

історичної слави України, поетами і літописцями: „ Не гине жодна козацька слава. Буде, буде бандурист, з сивою по груди бородою, а може, великодущна справа і не загине, як мала порошинка з рушничного дула, про них своє густе, могутнє слово. І піде далеко по всьому світу про них слава, і все, що тільки народиться потім, заговорить про них. Бо далеко розноситься могутнє слово, будши подібним до гучної міді дзвонів, у яку багато вкинув майстер дорогого, чистого срібла, щоб далеко по містах, халупах, палатах і селах розносився красний дзвін, скликаючи однаково всіх на святу молитву”.¹

ВИСНОВКИ

На часовій осі „минуле-сучасне-майбутнє” немає незначних відтинків. Майбутнє починається в минулому, щоб, пройшовши етап сучасного, стати сторінкою історії. У дзеркалі минулого - візія майбутнього... Як же дивитимуться на історію свого народу наші нащадки?

Україна, її пісня й історія постали чарівними образами на сторінках українських повістей М.Гоголя, одного з найяскравіших представників „української школи” в російській літературі романтизму. Серед цих творів – геніальна історична повість „Тарас Бульба”.

Працюючи над темою свого дослідження, я прийшов до висновку, що серед джерел, використаних письменником у роботі над книгою, важливе місце займають твори українського фольклору. Серед них – історичні українські пісні та думи.

Порівнюючи думи про Самійла Кішку, про Івана Кононовича, про Марусю Богуславку, про отамана Матяша, про Івася Удовиченка з текстом повісті М.Гоголя, я помітив, що ці перлини українського фольклору є матеріалом для характеристики персонажів, вони визначають стиль розмов дійових осіб. Використовуючи палітру художніх засобів, які притаманні фольклору (трикратні повторення, звертання, рефрени, анафори, порівняння, риторичні запитання, оклики), М.Гоголь прагне до глибокого зображення правди життя. На мою думку, саме завдяки впливу фольклорних творів повість М. Гоголя відзначається глибокою драматичністю, чуттєвою насиченістю, поетизацією вільного життя, що являє собою справжню красу та людське щастя.

Провівши компаративне спостереження українських народних пісень і повісті „Тарас Бульба”, можна зробити висновок про феномен неповторного гоголівського стилю, завдяки якому прозаїк відкрив перед широким колом читачів чарівний світ українського фольклору: гумор, сатиру, філософію української народної мудрості. Вважаю, що використання різноманітних історичних пісень сприяє глибокому відтворенню історичної епохи, описаної М.Гоголем. Багато епізодів повісті співзвучні українським пісням, хоча іноді письменник і змінює сюжет. Також він вживає українізми, щоб підкреслити неповторний національний колорит, щоб якнайповніше розкрити психологічні портрети своїх героїв.

Отже, черпаючи деякі сюжети, мотиви, епізоди, окремі риси характерів із народних пісень, М. Гоголь трансформує їх у своїй творчій уяві, вільно комбінує, прагнучи передати саме дух, характер минулої епохи. До історичної народної пісні і думи він вдавався як до невичерпного джерела, що дозволяло збагнути те, про що мовчали літописці: красу і силу народних подвигів, відтінки народного побуту.

Отже, компаративний аналіз повісті М.Гоголя «Тарас Бульба» і творів українського фольклору сприяє усвідомленню цілісності світової літератури, самобутності та своєрідності української культури, традицій і звичаїв українського етносу. Тож фольклор для М. Гоголя – форма народної пам’яті і народних знань, що зберігають живі традиції історії, складають ідейно-художні ідеали народу. Пісня, дума – ось те справжнє історичне джерело, яке дає не лише

інформацію про події, історичні постаті, епоху, а й відкриває внутрішнє життя народу, його душу.

Твори М. Гоголя стали потужним стимулом глибокого дослідження Г.Квіткою-Основ'яненком, Є.Гребінкою, П. Мирним та іншими письменниками фольклору, історії, етнографії України і використання цього надбання у художній творчості. Зрозуміти ж роль краєзнавчого матеріалу у творчості класика російської та української літератури М.В.Гоголя - значить досягнути смисл його безсмертних творів.

Список використаних джерел

5. Белінський В.Г. Статті о класиках. О русских класиках и повестях Н.Гоголя. – М.,1970.
6. Братко В.О. Історична та фольклорна основи повісті М.Гоголя «Тарас Бульба». //Зарубіжна література. - 2006. - №6.
7. Ганзбург Г. І. Українські народні пісні з нотами. – Х., 2003.
8. Гоголь М.В. Тарас Бульба. - К.: Обереги, 2000.
9. Гоголь М.В. Тарас Бульба. – К., 1969
- 10.Голубенко П.Україна і Росія в світлі культурних взаємин. – К., 1993.
- 11.Гончар О. Щоденники: В 3-х т. – К.:Веселка, 2002. - Т.1, Т.2.
- 12.Грабович Г. Гоголь і міф України. – К., 1994. - Ч. 9.
- 13.Загребельний П.А. Неймовірні оповідання. Три долі. Шевченко, Гоголь, Чехов. – К., 1987.
- 14.Звизняцковський В.Я. Микола Гоголь. Таємниці національної душі. – К., 1994.
- 15.Зубко Л.П. Проходять поетичними рядами часи козацтва. // Зарубіжна література. – 2006. - №9.
- 16.Машинський С.Л. Художній світ Гоголя. – М., 1971.
- 17.Мишанич С. В. Народні думи. – К.,1986.
- 18.Мішуков О. Микола Гоголь і Україна. // Зарубіжна література. – 2009. - №7.
- 19.Ніколенко О.М., Мацапура Д.І. Особливості вивчення понять теорії літератури у середніх класах. //Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2003. - №11.
20. Ніколенко О.М. Роздуми напередодні ювілею. Таємниці Гоголя. // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. - №9, 2007.
- 21.Стромецький О. Гоголь. - Львів, 1994.

Додаток № 1

Словник літературознавчих термінів

Дума - це епіко-ліричні пісенні твори героїчного, рідше соціально-побутового змісту. Думи оповідають про подвиги народу чи його окремих представників-героїв, що виступили на захист своєї Батьківщини.

Історична пісня – це вірш ліричного або ліро-епічного характеру, мелодичний за своїм інтонаційним малюнком і призначений для співу. Розрізняють два види пісень – народні та літературні.

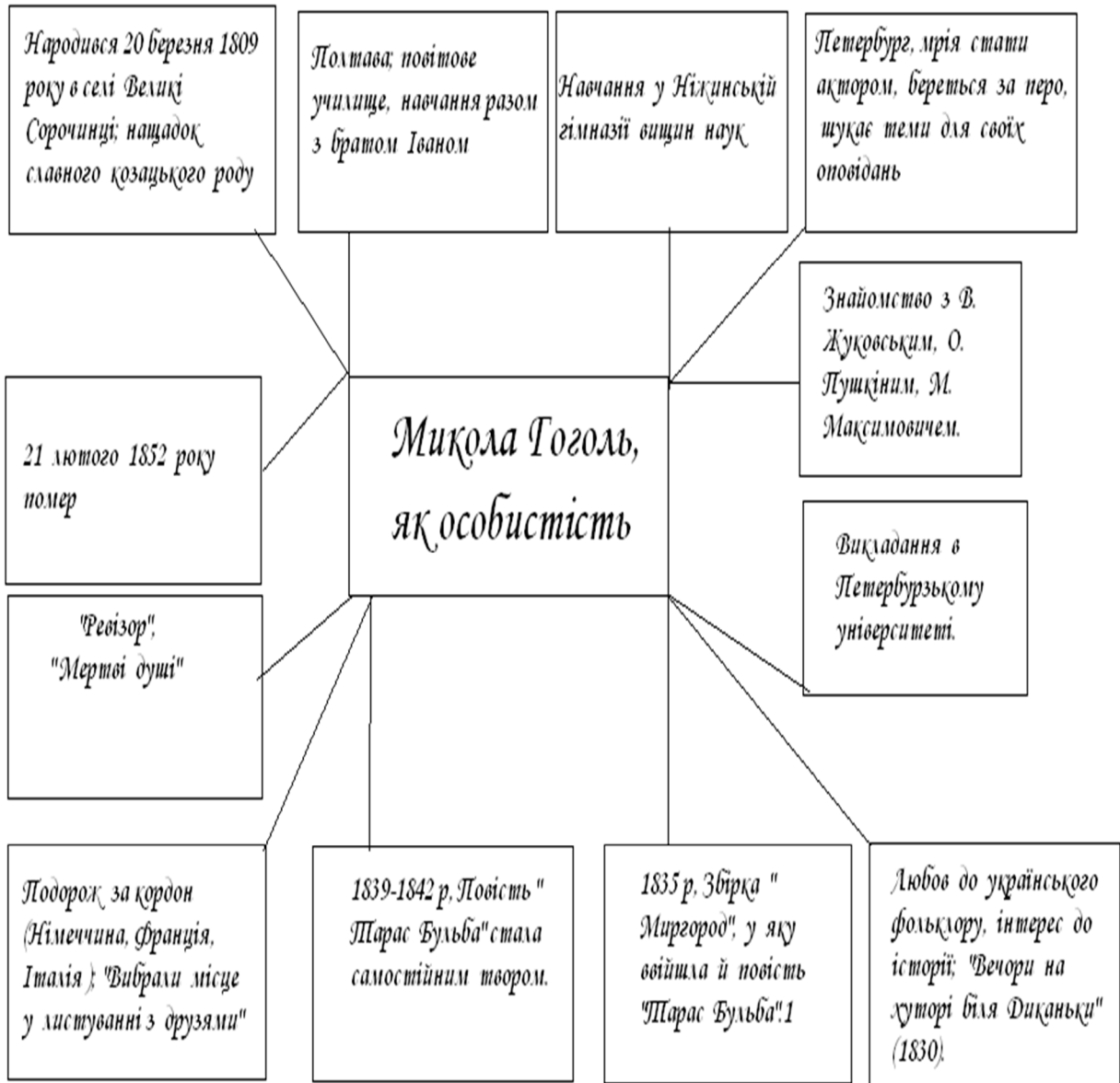
Історична повість - це епічний прозовий твір, що характеризується однолінійним сюжетом і в якому в художній формі відтворено події та особи певного історичного періоду. Автор об'єктивно показує історичні події, але поєднує їх з художнім вимислом.

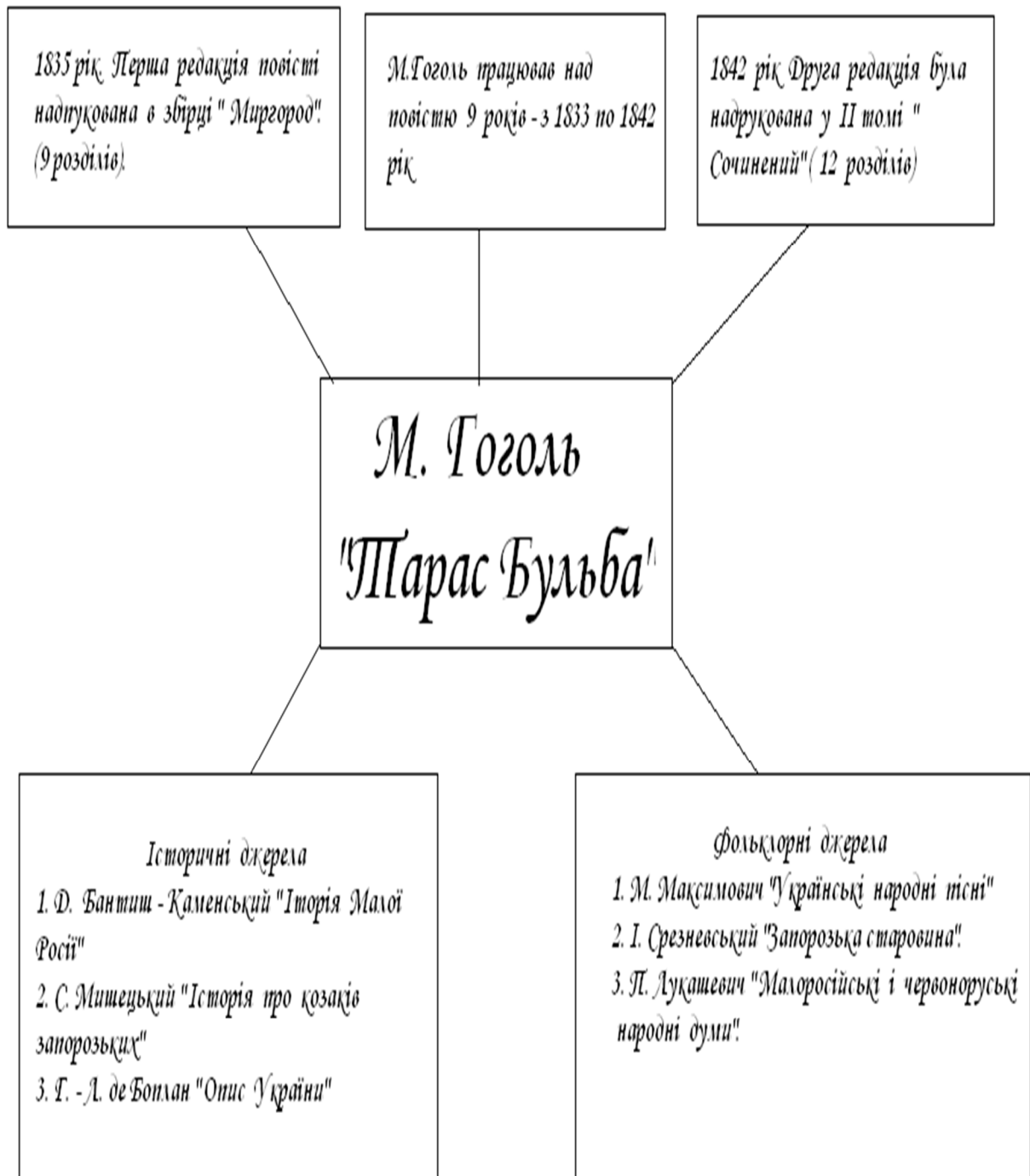
Колорит національний – своєрідність національних характерів, зовнішнього вигляду персонажів, ландшафту, побутового укладу, говірки та ін; відтворення обстановки дії, які пробуджують у читача безпосередній емоційний відгук, почуття схвильованості, особливий настрій. Вперше цей прийом розроблений романтиками.

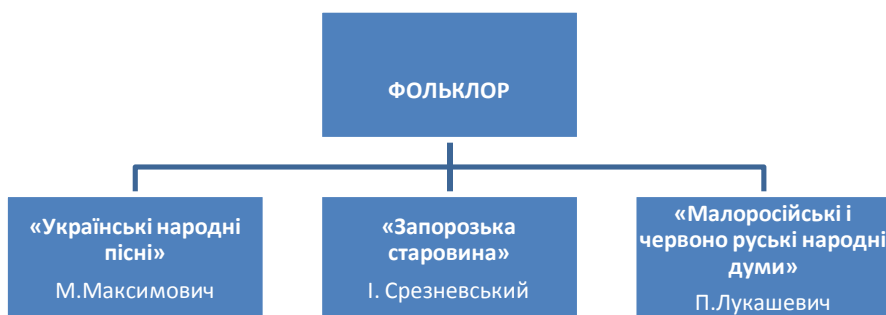
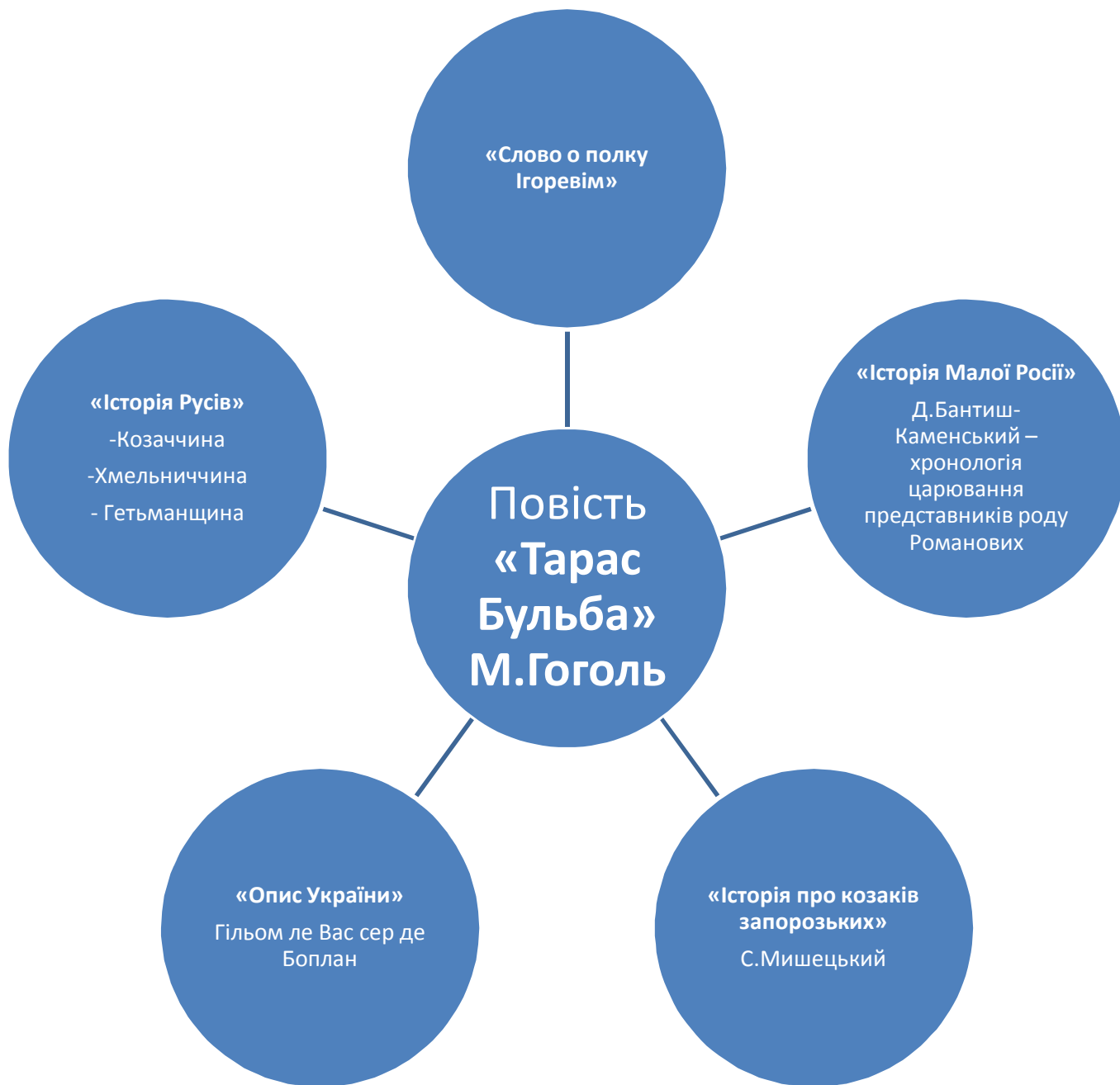
Компаративізм (лат. comparatives- порівняльний)- порівняльно – історичне літературознавство, яке досліджує подібності й відмінності, зв'язки й впливи літератур різних країн світу.

Романтизм - 1) світорозуміння, яке усвідомлює недосконалість оточуючого світу. 2) літературний напрям, який відбиває світогляд романтиків. В художній творчості романтизм виявляється у показі ідеального героя, його духовного світу та його ідеалів, заради яких він вступає в боротьбу.

Додаток № 2

Використання М. Гоголем у повісті «Тарас Бульба» засобів, властивих українському фольклору (історичні пісні та думи)

Ознаки народних дум, використані М. Гоголем

1)**риторичні запитання, оклики, звертання**(« Чи не варта я довічних жалів?», «Ну що, синку, допомогли тобі твої ляхи?»);

2)**анафора (єдинопочаток)**(Нащо нам ця хата? Нащо ці горшки? Для чого нам усе це?

3)**образи – символи;**
козак – сокіл, леви;
вороги – круки;
стара мати – зозуля

4) **драматизм**(вбивство Тарасом сина Андрія, розлучення матері з синами, страта Остапа)

5)**гіперболізація**(«А на Остапа наскочило тим часом шестеро...»)

6)**епітети**(молода кров, вороний кінь, жорстока доля, браві молодці-запорожці, тонкий рум'янець, розшиті гусари);

7)**рефрени та трикратні повторення**(« А що, панове, чи є ще порох у порохівницях, чи не ослабла ще козацька сила, чи не гнуться козаки?)

Ознаки народних пісень, використаних М. Гоголем

1) **драматичність** (вбивство Тарасом сина Андрія, страта Остапа);

2) **чуттєва насиченість** (розлука матері з синами, битва під Дубно, страта Остапа, вбивство Андрія);

3) **музичність**;

4) **яскраві епітети** (люта доля, жорстока доля);

5) **ритмічні повтори**(«Чи не варта я довічного жалю?», «А що, панове, чи є ще порох у порохівницях, чи не ослабла ще козацька сила, чи не гнуться козаки?»);

6) **порівняння**(порівняння козаків з орлами, левами, «Андрій помчав як молодий хорт», «ринула струменем молода кров, немов вино», «снопами валилися ляхи», похилився Андрій як підтятий колос);

7) **трикратні повторення**(«А що, панове, чи є ще порох у порохівницях чи не ослабла ще козацька сила, чи не гнуться козаки?»);

8) **рефрени**.(« А що, панове, чи є ще порох у порохівницях, чи не ослабла ще козацька сила, чи не гнуться козаки?»)

